

Monika Sułkowska
Uniwersytet Śląski w Katowicach
monika.sulkowska@us.edu.pl

FRAZEOLOGIA W PRZEKŁADZIE, CZYLI KILKA UWAG O FRAZEOTRANSLACJI

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2020.016>

Zarys treści: Tematem artykułu jest wprowadzenie do nowej, interdyscyplinarnej dziedziny badawczej, jaką jest frazeotranslacja. Autorka prezentuje specyficzne cechy przekładu struktur frazeologicznych oraz problemy, z którymi musi mierzyć się tłumacz pracujący w tej materii. W tekście przedstawione zostały wybrane koncepcje i strategie frazeotranslacyjne, a także analiza samego procesu przekładu jednostek frazeologicznych.

Słowa kluczowe: frazeotranslacja, strategie frazeotranslacyjne, proces przekładu jednostek frazeologicznych

1. Wprowadzenie

System leksykalny języków naturalnych jest zbudowany z wyrazów, a także z utrwalonych połączeń wyrazowych, które funkcjonują w tekstach i w naszej komunikacji podobnie jak pojedyncze wyrazy. Są one odtwarzane, a nie produkowane w wypowiedziach. Takie trwałe połączenia wyrazowe określamy pojęciami takimi jak: *frazeologia*, *związki frazeologiczne*, *frazeologizmy*, *frazemy*, a bada je nauka nazywana frazeologią.

Frazeologia nie jest jednoznacznie zakreślonym obszarem językoznawstwa. Jej badacze mają obecnie do dyspozycji wiele koncepcji dotyczących definiowania frazeologizmów oraz wiele podejść taksonomicznych stosowanych do opisu związków frazeologicznych. Dla przykładu można wymienić tu szkoły rosyjskie (np. poliwanowska czy winogradowska), anglosaskie (np. neofir-

thiańska), czy polskie (np. klasyfikacja Stanisława Skorupki, koncepcja taksonomiczna Andrzeja M. Lewickiego, albo frazematyka Wojciecha Chlebdy).

W ujęciu tradycyjnym do konstytutywnych cech frazeologizmu zalicza się nie tylko jego odtwarzalność w mowie oraz niewyprowadzalność znaczenia z sumowania znaczeń poszczególnych komponentów, ale i często obligatoryjną metaforyczność, obrazowość oraz ekspresyjność. Mnogość cech konstytutywnych powoduje, że określonym w ten sposób wymogom odpowiada stosunkowo niewielka grupa zjawisk językowych (zob. Chlebda 1989). Tak zakreślonej wizji frazeologii można jednak przeciwstawić bardziej współczesne koncepcje, które rozszerzają zakres badań frazeologicznych na wszystkie zjawiska reproduktywne i odtwarzalne w naszej komunikacji (zob. Chlebda 2003). W konsekwencji szeroko pojęta frazeologia obejmuje bardzo rozbudowany i różnorodny wachlarz utrwalonych struktur wyrazowych, które są reprodukowane w aktach mowy. W zakres współczesnej frazeologii wchodzi więc nie tylko tradycyjne, figuratywne frazeologizmy, idiomy, sentencje, maksymy, czy przysłowia, ale także różnego typu kolokacje, terminologia specjalistyczna, pragmatemy bądź inne jeszcze odtwarzalne związki wyrazowe.

W zależności od przyjętej koncepcji frazeologii, wąskiej albo szerokiej, liczba utrwalonych związków wyrazowych w języku naturalnym może wahać się od kilku tysięcy do nawet kilku milionów (zob. Bogusławski 1989, Denhière, Verstigel 1997). Badania przeprowadzone przez ekipę leksykometryczną z Saint-Cloud dowodzą, że reproduktywne połączenia wielowyrazowe stanowią ok. 20% wszystkich używanych przez nas struktur językowych. Według badań Maurice Gross (1982) na ok. 8000 analizowanych zdań w języku francuskim przypada prawie 600 podmiotów i ponad 1000 dopełnień o s frazeologizowanym charakterze. Ilościowe analizy prowadzone przez Karla Johanna Danella (1992) pokazują, że ok. 30% tekstów składa się z jednostek prefabrykowanych. Stwierdzenie to koreluje z obserwacjami Jeana Senellarta (1998), według których jedno zdanie na trzy zawiera strukturę frazeologiczną. Gertrud Gréciano (2003) twierdzi, że jednostki o charakterze frazeologicznym dominują w tekstach prasowych odnoszących się do współczesnej rzeczywistości, a zwłaszcza do dziedzin takich jak technika, polityka, prawo, nauka i kultura. Najbardziej frekwencyjne i reprezentatywne w tym zakresie są struktury werbalne oraz terminologiczne związki o charakterze nominalnym. Jak zatem wynika z powyższych danych, szeroko rozumiana frazeologia każdego języka naturalnego jest zjawiskiem znaczącym, które tym samym stawia przed tłumaczami poważne wyzwania.

Związki frazeologiczne są kłopotliwe w procesie przekładu przede wszystkim ze względu na:

- nieciągłość i arbitralność elementów składowych, choć cała struktura bywa zleksykalizowana,
- podwójną naturę semantyczną, która obejmuje znaczenie dosłowne i znaczenie przenośne,
- referencję, która bywa niebezpośrednia,
- nacechowanie społeczno-kulturowe (np. konotacje, asocjacje, symbolika).

Rozległe zadania tłumaczy na gruncie frazeologii, a także obserwacja problemów, jakie napotykają oni w praktyce, bez wątpienia uzasadniają potrzebę ukonstytuowania i rozwoju frazeotranslacji, a także konieczność uświadomionej dydaktyki przekładowej w tym zakresie.

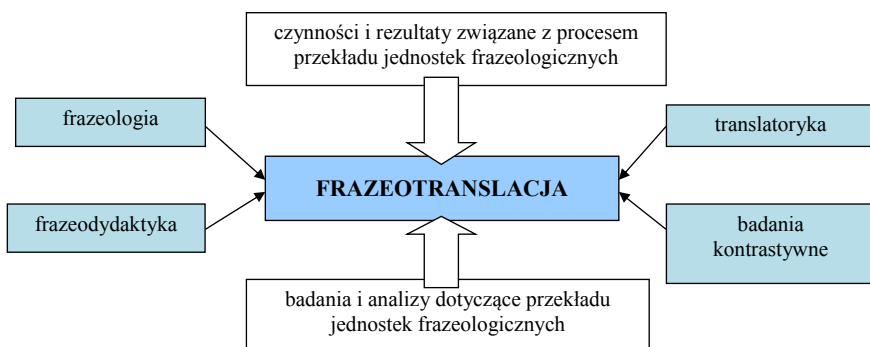
2. Założenia frazeotranslacji

Frazeotranslacja, o której mowa w niniejszym tekście, nie jest jeszcze ugruntowana teoretycznie ani nie ma wypracowanej tradycji. Ale są przesłanki, aby mogła stać się nowym wielowątkowym obszarem badawczym (zob. Sułkowska 2009c, 2013a, 2013b, 2016, 2017, 2018).

Termin *frazeotranslacja* stanowi połączenie członu *frazeologia*, który określa ogół zjawisk związanych z analizą odtwarzalnych struktur polileksykalnych oraz samymi strukturami tego typu, oraz członu *translacja*, który odnosi się do aktywności praktycznych i teoretycznych związanych z czynnością przekładu, zwłaszcza międzyjęzykowego. Frazeotranslację można zatem rozumieć jako ogół czynności związanych z procesem przekładu jednostek frazeologicznych, a także konkretne rezultaty tych czynności. Ponadto frazeotranslacja może mieć wymiar bardziej naukowy i w tej perspektywie obejmować wszelkie badania i analizy, które ogniskują się na zjawiskach i problemach międzyjęzykowego tłumaczenia frazeologii.

Postulowana frazeotranslacja ma charakter interdyscyplinarny. Łączy szeroko rozumianą frazeologię z translatoryką jako nauką o różnych typach przekładu międzyjęzykowego. Ponadto frazeotranslacja wykorzystuje zdobyte językoznawstwa kontrastywnego oraz językoznawstwa stosowanego, w tym frazeodydaktyki.

Przyjęte założenia frazeotranslacji oraz jej związki z innymi obszarami badawczymi można przedstawić ramowo za pomocą poniższego schematu.

Rys. 1. Frazeo translacja – założenia i związki z innymi obszarami badań

Badania kontrastywne oraz kluczowe w nich zagadnienie **międzyjęzykowej ekwiwalencji** mają nieprzecenione znaczenie dla przekładu i frazeotranslacji. Pojęcie *ekwiwalencji* było już rozpatrywane na różnych poziomach i analizowane w różnych aspektach. Niektóre opracowania przedstawiają ekwiwalencję wybranej grupy jednostek (np. frazeologii somatycznej czy onomastycznej), inne zaś są poświęcone ekwiwalencji przekładowych odpowiedników frazeologizmów. W wyniku badań powstają typologie ekwiwalentów, w których można zazwyczaj wyróżnić trzy podstawowe grupy: ekwiwalenty absolutne, częściowe i zerowe (zob. Szerszunowicz 2009). Można je również określić i scharakteryzować w następujący sposób:

- ekwiwalenty całkowite (homologi) – związki o podobnej budowie leksykalno-gramatycznej oraz tożsamym obrazowaniu w różnych językach, np. *avoir les mains liées* (fr.) i *mieć związane ręce* (pol.);
- odpowiedniki częściowe – związki różniące się pod względem obrazowania oraz struktury leksykalno-gramatycznej, ale zachowujące frazeologiczno-idiomatyczny charakter w obydwu językach, np. *lever le pied* (fr.) i *dać nogę* (pol.);
- idiomy – związki charakterystyczne tylko dla jednego z analizowanych języków, niemające adekwatnych odpowiedników w drugim, co powoduje, że ich przekład nigdy nie jest bezpośredni i zwykle wymaga zastosowania specyficznych strategii translacyjnych, np. *avoir un cheveu sur la langue* – idiom francuski, *poszło mu w pięty* – idiom polski (zob. Sułkowska 2003).

Homologi charakteryzują się ekwiwalencją bezpośrednią. Oznacza to, że sens, obrazowanie oraz forma leksykalno-składniowa polileksykalnych struktur frazeologicznych są analogiczne w językach wyjściowym

i docelowym. W przypadku **odpowiedników częściowych** występuje ekwiwalencja pośrednia. W tym wypadku struktury frazeologiczne języka wyjściowego i docelowego przekazują analogiczny sens globalny, ale ich forma leksykalno-składniowa oraz obrazowanie są różne. Natomiast **idiomy** odznaczają się ekwiwalencją idiomatyczną. Oznacza to, że struktura polileksykalna z języka wyjściowego nie istnieje w języku docelowym. Można co najwyżej przekazać jej sens za pomocą innych środków językowych¹.

Znaczenie **językoznawstwa stosowanego** dla frazeotranslacji również jest bardzo istotne. Należy wziąć tu pod uwagę przede wszystkim rolę **frazeodydaktyki**. Głównym jej celem i zadaniem jest rozwijanie kompetencji frazeologicznych, przede wszystkim w językach obcych, w których ta sfera na ogół powoduje najwięcej trudności. Termin *frazeodydaktyka* pojawił się na przełomie XX i XXI w., głównie w pracach niemieckich frazeologów (zob. Kühn 1985, 1987, 1992, Ettinger 1998, Hessky 1992, Lüger 1997, Lüger, Lorenz Bourjot 2001). Dydaktyka frazeologii od dość dawna jest popularna na gruncie badań anglosaskich, zwłaszcza w naukach stosowanych, w tym w obszarze samej dydaktyki. Obecnie frazeodydaktyka rozwija się także za sprawą niemieckich i hiszpańskich badaczy (zob. Ettinger 2011, 2012, 2013, 2014, González Rey 2011, 2012, 2014), a także za sprawą skromnego udziału piszącej te słowa (zob. Sułkowska 2009a, 2009b, 2010, 2011, 2013a, 2014, 2016, 2018).

3. Koncepcje i strategie frazeotranslacyjne

Zagadnienie koncepcji i strategii stosowanych w przekładzie frazeologii było już podejmowane w literaturze przedmiotu. Różne podejścia są opisywane w pracach anglojęzycznych. W niniejszych rozważaniach chciałabym jednak skupić się przede wszystkim na koncepcjach rozpowszechnionych na gruncie języków romańskich i języka polskiego.

Wbrew przypuszczeniom całkowite sfrazeologizowanie nie stanowi aż tak dużego problemu w przekładzie. W tym wypadku należy jedynie znać określoną grupę ekwiwalentów i traktować wielowyrazowe struktury właściwie podobnie do pojedynczych leksemów.

Natomiast tłumaczenie struktur o pośrednich stopniach sfrazeologizowania, takich jak różnego typu utrwalone kolokacje, pragmatemy czy polileksykalne terminy specjalistyczne, jest już zadaniem znacznie trudniejszym,

¹ Typy ekwiwalencji według Ballard 1992.

zwłaszcza że dochodzi tu jeszcze kwestia właściwego rozpoznania i wydzielenia takiej struktury w języku wyjściowym.

Z punktu widzenia frazeotranslacji struktura frazeologiczna traktowana jest jako jednostka przekładowa, która może mieć różnorodne, zarówno frazeologiczne, jak i niefrazeologiczne, odpowiedniki w innym języku (zob. Szerszunowicz 2008).

Maria Piotrowska (2003) wymienia dwie podstawowe techniki w przekładzie frazeologii. Są to:

1. tłumaczenie dosłowne jednostki przekładowej,
2. użycie idiomu lub innej struktury funkcjonującej w języku przekładu.

Marek Laskowski (2003) wskazuje na trzy możliwości przekładu frazeologii:

1. użycie frazeologizmu w języku docelowym,
2. znalezienie wyrazu mającego identyczne lub bardzo zbliżone znaczenie do danego frazeologizmu,
3. tłumaczenie opisowe.

Hoseyn Mollanazar (2004) opisuje to zjawisko bardziej globalnie i proponuje dwie podstawowe strategie możliwe do zastosowania we frazeotranslacji:

1. tłumaczenie struktury frazeologicznej za pomocą jej ekwiwalentu w języku docelowym, jeśli taki ekwiwalent istnieje,
2. w sytuacji gdy nie możemy posłużyć się ekwiwalentem frazeologicznym, sugerowane jest wykorzystanie innych środków językowych, które pozwalają wyrazić sens jednostki frazeologicznej z tekstu źródłowego.

Według Krzysztofa Hejwowskiego (2007) w przypadku przekładu frazeologizmów tłumacz dysponuje zazwyczaj następującymi możliwościami.

1. użycie związku frazeologicznego o bardzo podobnej formie i znaczeniu w języku docelowym,
2. użycie ekwiwalentu funkcjonalnego, czyli zastąpienie frazeologizmu wyjściowego taką strukturą w języku docelowym, której znaczenie jest podobne, choć wykorzystane obrazowanie jest inne,
3. użycie ekwiwalentu niebędącego związkiem frazeologicznym; zabieg ten polega na wykorzystaniu pojedynczych leksemów, luźnych związków wyrazowych lub parafraz.

Hejwowski w swojej pracy z 2015 r. używa też pojęcia *nowy frazeologizm*, odniesionego do sytuacji, w której tłumacz kalkuje poniekąd związek frazeologiczny z języka wyjściowego w języku docelowym, tworząc tym samym nową strukturę w języku przekładu, np. syntagma angielska *psychopathic heat* przetłumaczona na język polski jako *psychopatyczny upał*.

Claudia Maria Xatara (2002) twierdzi, że **tłumaczenie literalne** w frazeologii jest możliwe tylko wtedy, gdy frazeologizm z języka wyjściowego konceptualizuje się w identyczną strukturę w języku docelowym. Mamy wtedy do czynienia z sytuacją, w której zachowane zostają te same elementy leksykalne oraz taka sama struktura gramatyczna i składniowa, a także wywołany zostaje ten sam efekt komunikacyjny i ekspresyjny. We frazeologii zdecydowanie częstsze jest jednak **tłumaczenie nieliteralne**, konieczne na przykład w przypadku struktur idiomatycznych lub związków, które nie mają bezpośrednich ekwiwalentów w innym języku. W tej sytuacji można wyróżnić trzy możliwe przypadki:

1. Frazeologizm z języka wyjściowego tłumaczy się za pomocą podobnego, lecz nieidentycznego frazeologizmu w języku docelowym.
2. Frazeologizm z języka wyjściowego tłumaczy się za pomocą całkiem innej struktury wyrazowej.
3. Frazeologizm z języka wyjściowego tłumaczy się za pomocą parafrazy.

Analizując podejścia frazeotranslacyjne proponowane przez różnych badaczy, można zauważyć stopniowalny charakter ekwiwalencji przekładowej, a także pewne tendencje, które są wspólne dla wszystkich koncepcji translatorskich.

Wspomniana już grupa **ekwiwalentów całkowitych**, z wyjątkiem zjawiska quasi-ekwiwalencji opisanego dobrze na przykład przez Joannę Szerszunowicz (2009), na ogół nie powoduje większych trudności w przekładzie. W tym przypadku w języku wyjściowym i docelowym istnieją bowiem związki frazeologiczne tożsame pod względem obrazowania, kompozycji leksykalnej i budowy gramatycznej.

Grupa **odpowiedników częściowych** może być już bardziej kłopotliwa dla tłumacza, ponieważ frazeologizm obecny w języku wyjściowym nie posiada analogicznego ekwiwalentu frazeologicznego w języku docelowym. Konieczne jest zatem bardzo dobre zrozumienie frazeologizmu wyjściowego, odkodowanie nie tylko jego sensu, ale także funkcji i dodatkowych konotacji pragmatyczno-kulturowych. Następnie tłumacz musi poszukać mechanizmów i środków językowych, które w możliwie najlepszy sposób oddadzą znaczenie i funkcje takiej jednostki w języku docelowym. Nierzadko w tym przypadku możliwe jest wykorzystanie frazeologizmu o innym obrazowaniu i budowie leksykalno-składniowej. Na przykład w języku polskim mówimy *trafiła kosa na kamień*, a Francuzi w podobnej sytuacji wykorzystują frazeologizm z obrazem kota i szczura (*à bon chat, bon rat*).

W perspektywie przekładowej najbardziej skomplikowaną grupą są **idiomy**, określane też jako **ekwiwalenty zerowe**. Są one charakterystyczne tylko dla języka wyjściowego. W konsekwencji tłumacz z zasady musi w tym

wypadku szukać innych możliwości translacyjnych, wśród których najczęstsze jest tłumaczenie przez opis, parafraza lub czasem jednowyrazowy ekwiwalent. Na przykład w języku francuskim funkcjonuje idiom *avoir un cheveu sur la langue* (dosł. *mieć włos na języku*), który w języku polskim możemy oddać za pomocą jednowyrazowego ekwiwalentu, jakim jest czasownik *seplenić*. Innym przykładem może być francuski zwrot *avoir un chat dans la gorge* (dosł. *mieć kota w gardle*), który nie wzbudza u polskiego odbiorcy żadnych idiomatycznych skojarzeń. Nie ma także w naszym języku żadnego frazeologizmu bliskiego oryginałowi. Możemy więc jedynie przetłumaczyć znaczenie tego zwrotu w niesfrazologizowany sposób jako *mieć chrypkę*. W opisanych powyżej przypadkach rejestr stylistyczny oryginału i przekładu, a także ich wyraz ekspresyjny, będą jednak różne.

Reasumując powyższe rozważania dotyczące koncepcji i strategii frazeotranslacyjnych, można odnieść się do pracy Bożeny Rejakowej (1994), według której tłumacze frazeologii mają do dyspozycji kilka konkretnych rozwiązań. Proponuję ich przywołanie oraz przyporządkowanie im różnych kategorii przekładowych ekwiwalentów frazeologicznych, które były omawiane w niniejszym tekście.

Tłumaczenie jednostki frazeologicznej z języka wyjściowego za pomocą analogicznego frazeologizmu w języku docelowym

Strategia ta obejmuje zarówno przypadki przekładu homologów frazeologicznych, np. w języku polskim *mieć związane ręce* i w języku francuskim *avoir les mains liées*, jak również tłumaczenie frazeologizmów z języka wyjściowego za pomocą ich odpowiedników częściowych w języku przekładu, np. polskie *dać nogę* i francuskie *lever le pied* (dosł. *podnosić stopę*), albo polskie *sprzedawać spod lady* i francuskie *vendre sous le manteau* (dosł. *sprzedawać spod płaszcza*). Jest to najbardziej słuszna i adekwatna strategia, która bezwzględnie powinna być stosowana w przekładzie ekwiwalentów całkowitych oraz w większości przypadków odpowiedników częściowych. Mechanizm ten pozwala na ogół zachować zbieżny rejestr znaczeniowy, stylistyczny i ekspresyjny pomiędzy oryginałem a przekładem.

Tłumaczenie frazeologizmu za pomocą jednego wyrazu w języku docelowym

Metoda ta może być stosowana, jeżeli język docelowy posiada wyraz oddający w miarę dobrze sens i konotacje frazeologizmu z języka wyjściowego. W tym wypadku poziom stylistyczny i ekspresyjny oryginału są jednak różne, a więc to rozwiązanie powinno być stosowane tylko w sytuacji, gdy zawładną inne, bardziej właściwe środki. Przykładem zastosowania takiej strategii

translacyjnej może być wspomniany już francuski idiom *avoir un cheveu sur la langue*, który na język polski tłumaczymy za pomocą czasownika *seplenić*.

Tłumaczenie związków frazeologicznych za pomocą luźnego połączenia leksykalnego

Podobnie jak poprzednia strategia jest to metoda z wyboru w sytuacji, gdy nie można zastosować bardziej zadowalających rozwiązań. W obrębie tej techniki można wyróżnić dwie możliwe sytuacje:

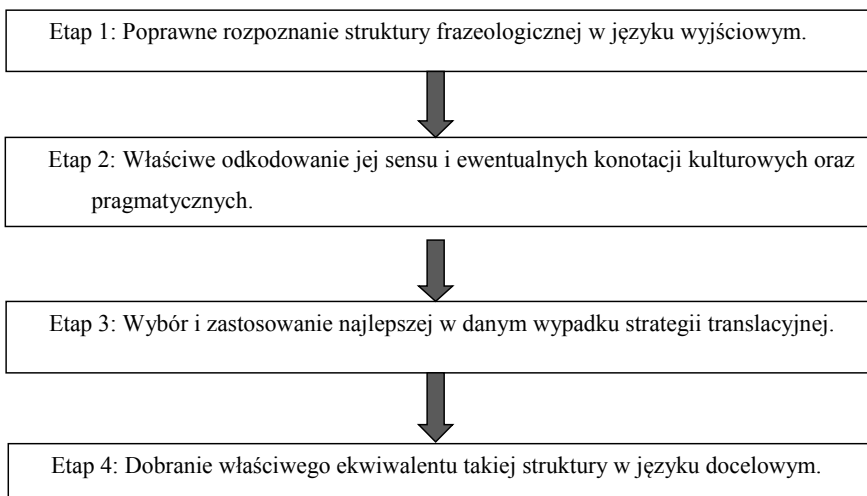
- zastosowanie kalki frazeologicznej,
- tłumaczenie przez opis.

Kalka frazeologiczna może czasem wzbogacić język docelowy, ale tylko pod warunkiem, że jej obrazowość i struktura językowa będą zrozumiałe i przejrzyste dla odbiorców. Technika ta musi więc być stosowana przez tłumacza bardzo ostrożnie i tylko wtedy, gdy dostrzeże on zasadność oraz niepodważalne korzyści wynikające z jej użycia. Przykładem kalki frazeologicznej może być tłumaczenie francuskiego frazeologizmu *avoir une mémoire d'éléphant* w języku polskim za pomocą struktury *mieć pamięć słonia* albo *mieć słoniową pamięć* (czyli mieć bardzo dobrą pamięć). Technika ta bywa też nazywana przekładem frazeologizmu w sposób syntagmatyczny. Translacja syntagmatyczna wiąże się z przeniesieniem obrazowania właściwego frazeologizmowi w tekście oryginalnym do tekstu docelowego (Makurat-Snuzik 2019: 83). Zastosowanie tej metody może wynikać z niedostatku ekwiwalentnych struktur frazeologicznych w języku docelowym lub też być konsekwencją trudności z ich odnalezieniem przez tłumacza. Uzasadnione językowo zastosowanie kalki frazeologicznej może niekiedy przyczynić się do rozszerzenia zasobów frazeologicznych języka przekładu. Użycie tej techniki jest jednocześnie przykładem strategii egzotyzyzacji, którą, obok strategii udomowienia, stosuje się we współczesnej translacji.

Natomiast tłumaczenie przez opis zawsze pociąga za sobą konieczność wykorzystania innych środków językowych. Pozwalają one co najwyżej przekazać komunikacyjny sens oryginału, ale oddalają od niego przekład na poziomie stylistycznym. Przekład związków frazeologicznych za pomocą luźnego połączenia leksykalnego powinien być więc wybierany przez tłumaczy tylko wtedy, gdy wymienione poprzednio strategie nie są możliwe do zastosowania. Tłumaczenie przez opis, nazywane też czasem parafrazą, stanowi właściwe literalne wyłożenie treści danej struktury frazeologicznej z pominięciem jej ekspresji i obrazowania (Makurat-Snuzik 2019: 100–101). Przykładem może być francuskie *donner sa langue au chat* (dosł. *dać swój język kotu*) tłumaczone na język polski w sposób nieidiomatyczny i opisowy jako: *poddać się, zrezygnować z zabrania głosu lub udzielenia odpowiedzi*.

4. Proces przekładu we frazeologii

Proces tłumaczenia jednostek frazeologicznych jest w istocie złożony i obejmuje kilka etapów. Można je przedstawić w następujący sposób:

Rys. 2: Etapy tłumaczenia związków frazeologicznych

Każdy z wyżej wymienionych etapów może być skomplikowany i generować różne trudności. Przeanalizujemy niektóre z nich w sytuacji, kiedy tłumacz pracuje na parze języków, z których jeden jest jego językiem ojczystym, a drugi – językiem obcym, często wyuczonym w warunkach szkolnych.

Poprawne rozpoznanie jednostki frazeologicznej jest szczególnie trudne w sytuacji, gdy tłumacz dokonuje przekładu tekstu z języka, który nie jest jego językiem ojczystym. W takim przypadku znaczną trudnością może też być właściwe odkodowanie sensu struktury frazeologicznej, a zwłaszcza jej ewentualnych konotacji kulturowych czy pragmatycznych. Z tymi aspektami tłumacz radzi sobie zawsze dużo lepiej w swoim języku ojczystym.

Ponadto pierwszy etap, czyli właściwe rozpoznanie i wydzielenie jednostki frazeologicznej z tekstu, może być też bardziej kłopotliwy w odniesieniu do struktur średnio lub słabo s frazeologizowanych, takich jak np. kolokacje, pragmatemy, czy terminy specjalistyczne. Właściwe rozpoznanie i wydzielenie polileksykalnych jednostek, które nie są tradycyjnie zakorzenione we frazeologii, jest zwykle procesem trudniejszym, zwłaszcza gdy tłumacz działa

na poziomie języka, który jest dla niego wyuczony, a nie rodzimy. Proces ten wymaga dużego wycucia językowego oraz szczególnie rozwiniętej wrażliwości frazeologicznej.

Wybór i zastosowanie właściwej w danym wypadku strategii translacyjnej też może powodować wiele trudności praktycznych, podobnie jak dobór najwłaściwszego ekwiwalentu w języku docelowym. Etapy te wymagają szczególnej uwagi w sytuacji odwrotnej, czyli w przypadku, gdy tłumacz dokonuje przekładu tekstu z języka ojczystego na język obcy. Decyzja co do strategii oraz wybór odpowiedniego ekwiwalentu w języku obcym są trudniejsze, ponieważ frazeologiczne kompetencje produktywne rozwijają się dosyć wolno i zwykle pozostają w tyle za kompetencjami receptywnymi.

Zatem przyjmując za standardową sytuację, w której tłumacz pracuje na parze języków ojczystym i wyuczonym, można stwierdzić, że etap pierwszy i drugi w przekładzie frazeologii jest szczególnie trudny w sytuacji recepcji tekstu w języku obcym, podczas gdy etapy trzeci i czwarty wymagają specjalnej troski i uwagi w przypadku, gdy dla tłumacza językiem docelowym, a więc językiem produkcji, jest język wyuczony.

Za Wernerem Kollerem (1972: 48, 52) możemy wyróżnić **tłumaczenie adaptujące**, w którym elementy kulturowe dopasowywane są przez tłumacza do rzeczywistości kultury docelowej, oraz **tłumaczenie transferujące**, w którym elementy kulturowe charakterystyczne dla kultury języka wyjściowego są oddawane w jakiś sposób w języku docelowym. Obydwa typy przekładu wymagają od tłumacza frazeologii doskonałego opanowania wielu wymiarów, w tym aspektów czysto językowych, a także zjawisk z rzeczywistości pozalingwistycznej.

Obserwacja tego, jak adepci sztuki przekładowej radzą sobie z problemem tłumaczenia szeroko pojętej frazeologii (np. Stypa 2015), pozwala zauważyć w obrębie tej materii dwie grupy jednostek frazeologicznych:

1. Związki frazeologiczne, które na ogół nie stwarzają trudności translacyjnych oraz nie generują błędów.
2. Struktury frazeologiczne, które stanowią problem tłumaczeniowy. Oczywiście stopień trudności takich struktur dla tłumacza może być różny i jest w praktyce skalarny.

Do pierwszej grupy należą jednostki, które w obydwu zestawianych językach są podobne pod względem obrazowania, składu leksykalnego oraz budowy gramatyczno-składniowej. Mogą to być na przykład obiegowe w językach europejskich struktury o wspólnym pochodzeniu bądź związki wynikające z podobnego postrzegania zjawisk przez różne narody (np. frazeologia somatyczna, zoonimiczna itp.)

Natomiast grupa druga obejmuje struktury frazeologiczne, które są odmiennie w języku wyjściowym i docelowym. Ich obrazowanie, konotacje kulturowe, dobór komponentów oraz budowa gramatyczno-składniowa nie są zatem w żaden sposób przejrzyste dla użytkownika drugiego języka. Do tej grupy należą między innymi struktury silnie motywowane kulturowo oraz nacechowane pragmatyczne.

Analizy kontrastywne języków zogniskowane na międzyjęzykowej ekwiwalencji we frazeologii (zob. Sułkowska 2003, 2013a) pozwalają stwierdzić, że:

- Związki frazeologiczne tworzone autonomicznie w różnych językach organizują się odmiennie w zakresie obrazowania oraz formy językowej. W konsekwencji te struktury odznaczają się niskim stopniem ekwiwalencji międzyjęzykowej i są kłopotliwe w procesie przekładu.
- Struktury frazeologiczne kalkowane, zapożyczone lub mające wspólną proveniencję charakteryzują się większą analogią na poziomie semantycznym, formalnym i pragmatycznym pomimo tego, że funkcjonują w różnych kodach językowych. W konsekwencji te połączenia wyrazowe nie stwarzają dużych problemów w procesie translacyjnym.

5. Konkluzja

Przekład jednostek frazeologicznych skupia w istotnym nasileniu większość problemów, które analizowane są w naukach o przekładzie. Kompetencja frazeologiczna w języku ojczystym, a tym bardziej w języku wyuczonym, stanowi wyższy poziom kompetencji leksykalno-kolokacyjnej i co za tym idzie, wymaga od tłumacza dużej wiedzy i ogromnego wycucia językowego. Obszar frazeologii tworzony jest w każdym języku naturalnym przy współdziałaniu procesów poznawczych, społecznych i kulturowych. Nie bez znaczenia jest tu także warstwa formalna języków, a zwłaszcza ich cechy charakterystyczne i ograniczenia gramatyczno-składniowe. Procesy frazeologizacji, mimo że są uniwersalne, organizują się odmiennie w różnych kodach językowych.

W dzisiejszych czasach, w których sprawny przekład międzyjęzykowy jest nieodłącznym elementem naszej rzeczywistości, ukonstytuowanie i rozwój frazeotranslacji wydają się bardzo potrzebne. Interdyscyplinarne spojrzenie na problem przekładu szeroko pojętej frazeologii może wzbogacić badania w translatoryce i dostarczyć wiedzę praktyczną potrzebną tłumaczom, którzy na co dzień mierzą się z przekładem wielowymiarowej frazeologii.

Literatura

- Ballard M., 1992, *Le commentaire de traduction anglaise*, Paris.
- Bogusławski A., 1989, Uwagi o pracy nad frazeologią, [w:] *Studia z polskiej leksykografii współczesnej III*, Z. Saloni (red.), Białystok, s. 13–30.
- Chlebda W., 1989, Teoria frazeologiczna a nauczanie języka obcego, „*Prace Językoznawcze*”, 15, s. 96–108.
- Chlebda W., 2003, *Elementy frazematyki. Wprowadzenie do frazeologii nadawcy*, wyd. 2 uzup., Łask.
- Danell K. J., 1992, Nothing but phrases. About the distribution of idioms and stock phrases, [w:] *Language. The time machine*, L.-E. Edlund, G. Persson (red.), Umeå.
- Denhière G., Verstigel J.-C., 1997, Le traitement cognitif des expressions idiomatiques, activités automatiques et délibérées, [w:] *La locution: entre lexicque, syntaxe et pragmatique*, P. Fiala, P. Lafon, M.-F. Piguet (red.), Paris, s. 119–148.
- Ettinger S., 1998, Einige Überlegungen zur Phrasodidaktik, [w:] *Europhras 95. Europäische Phraseologie im Vergleich. Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt*, W. Eismann (red.), Bochum, s. 201–217.
- Ettinger S., 2011, Einige kritische Fragen zum gegenwärtigen Forschungsstand der Phraseodidaktik, [w:] *In mediam linguam. Mediensprache – Redewendungen – Sprachvermittlung. Festschrift für Heinz-Helmut Lüger*, P. Schäfer, Ch. Schowalter (red.), Landau, s. 231–250.
- Ettinger S., 2012, Einige phraseodidaktische Überlegungen zur Frequenz, zur Disponibilität und zur Bekanntheit französischer Idiome und Sprichwörter, „*Revue d'Études Françaises*”, numer specjalny: Szavak, frazémák szótárak / Mots, phrasèmes, dictionnaires – Írások Bárdosi Vilmos 60. születésnapjára / Mélanges offerts à Vilmos Bárdosi pour ses 60 ans, s. 85–104.
- Ettinger S., 2013, Aktiver Phrasengebrauch und/oder passive Phrasemkenntnisse im Fremdsprachenunterricht. Einige phraseodidaktische Überlegungen, [w:] *Phraseodidactic studies on German as a foreign language. Phraseodidaktische Studien zu Deutsch als Fremdsprache*, I. González Rey (red.), Hamburg, s. 11–30.
- Ettinger S., 2014, Le problème de l'emploi actif et/ou de connaissances passives des phrasèmes chez les apprenants de langues étrangères, [w:] *Outils et méthodes d'apprentissage en phraséodidactique*, I. González Rey (red.), Fernelmont, s. 17–38.
- González Rey I., 2011, La phraséodidactique du français, un siècle de vie: de Charles Bally à aujourd'hui, [w:] *Multi-lingual phraseography. Second*

- language learning and translation applications, A. Pamies i in. (red.), Baltmannsweiler, s. 225–234.
- González Rey I., 2012, De la didáctica de la fraseología a la fraseodidáctica, „Paremia”, 21, s. 67–84.
- González Rey I. (red.), 2014, Outils et méthodes d'apprentissage en phraséodidactique, Fernelmont.
- Gréciano G., 2003, Phraséologie et traduction, [w:] Traduire la langue. Traduire la culture, S. Mejri, T. Baccouche, A. Clas, G. Gross (red.), Paris, s. 81–93.
- Gross M., 1982, Une classification des phrases figées du français, „Revue québécoise de linguistique”, 11, s. 151–185.
- Hejwowski K., 2007, Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu, Warszawa.
- Hejwowski K., 2015, Iluzja przekładu, Katowice.
- Hessky R., 1992, Aspekte der Verwendung von Phraseologismen im Unterricht Deutsch als Fremdsprache, „Fremdsprachen Lehren und Lernen”, 21, s. 159–168.
- Koller W., 1972, Grundprobleme der Übersetzungstheorie. Unter besonderer Berücksichtigung schwedisch-deutscher Überstzungsfälle, Bern–München.
- Kühn P., 1985, Phraseologismen und ihr semantischer Mehrwert. „Jemandem auf die Finger gucken” in einer Bundestagsrede, „Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht”, 16, s. 37–46.
- Kühn P., 1987, Deutsch als Fremdsprache im phraseodidaktischen Dornröschenschlaf. Vorschläge für eine Neukonzeption phraseodidaktischer Hilfsmittel, „Fremdsprachen Lehren und Lernen”, 16, s. 62–79.
- Kühn P., 1992, Phraseodidaktik. Entwicklungen. Probleme und Überlegungen für den Muttersprachenunterricht und den Unterricht DaF, „Fremdsprachen Lehren und Lernen”, 21, s. 169–189.
- Laskowski M., 2003, Semantische und pragmatische Aspekte der deutschen und polnischen Phraseologie, Zielona Góra.
- Lüger H.-H., 1997, Anregungen zur Phraseodidaktik, „Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung”, 32, s. 69–120.
- Lüger H.-H., Lorenz Bourjot M., 2001, Phraseologie und Phraseodidaktik, „Französisch heute”, 4(200), s. 462–464.
- Makurat-Snuzik H., 2019, Problemy przekładu na język zdominowany, Gdańsk.
- Mollanazar H., 2004, Principles and methodology of translation, Tehran.
- Piotrowska M., 2003, Learning translation – learning the impossible, Kraków.

- Rejakowa B., 1994, Mechanizmy językowe w przekładzie związków frazeologicznych (na materiale języka polskiego i słowackiego), Lublin.
- Senellart J., 1998, Reconnaissance automatique des entrées du lexique-grammaire des phrases figées, [w:] *Le lexique-grammaire*, B. Lamiroy (red.), Louvain-la-Neuve, s. 109–127.
- Stypa H., 2015, Rozwijanie kompetencji tłumaczeniowej na zajęciach translacyjnych na przykładzie przekładu niemieckich związków frazeologicznych, „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu”, 10, s. 293–307.
- Sułkowska M., 2003, Séquences figées. Étude lexicographique et contrastive. Question d'équivalence, Katowice.
- Sułkowska M., 2009a, Quelques aspects de la phraséodidactique, c'est-à-dire sur l'enseignement-apprentissage des expressions figées en langue étrangère, „Neophilologica”, 21, s. 102–114.
- Sułkowska M., 2009b, Z zagadnień frazeodydaktyki, czyli o kształceniu przyszłych nauczycieli języków obcych w zakresie związków frazeologicznych, [w:] *Nauczyciel języków obcych dziś i jutro*, M. Pawlak, A. Mystkowska-Wiertelak, A. Pietrzykowska (red.), Poznań–Kalisz, s. 237–247.
- Sułkowska M., 2009c, Przekład jednostek frazeologicznych, [w:] *50 lat polskiej translatoryki*, K. Hejwowski, A. Szczęsny, U. Topczewska (red.), Warszawa, s. 401–407.
- Sułkowska M., 2010, Typowość i struktury prototypowe we frazeologii oraz ich znaczenie dla frazeodydaktyki, „Poradnik Językowy”, 6, s. 48–61.
- Sułkowska M., 2011, Outils, techniques et stratégies servant à développer les compétences phraséologiques, „Linguistica Silesiana”, 32, s. 229–246.
- Sułkowska M., 2013a, De la phraséologie à la phraséodidactique. Études théoriques et pratique, Katowice.
- Sułkowska M., 2013b, Kształcenie tłumaczy w zakresie frazeotranslacji, „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu”, 8, s. 227–237.
- Sułkowska M., 2014, Dydaktyka frazeologii – sukces czy porażka?, [w:] *Inspiracja. Motywacja. Sukces. Rola materiałów dydaktycznych i form pracy na lekcji języka obcego*, J. Sujecka-Zajac, A. Jaroszewska, K. Szymankiewicz, J. Sobańska-Jędrych (red.), Warszawa, s. 295–312.
- Sułkowska M., 2016, Phraséodidactique et phraséotraduction: quelques remarques sur les nouvelles disciplines de la phraséologie appliquée, „Yearbook of Phraseology”, 7, s. 35–54.
- Sułkowska M., 2017, Frazeotranslacja oraz jej znaczenie w kształceniu i doskonaleniu tłumaczy, „Rocznik Przekładoznawczy. Studia nad teorią, praktyką i dydaktyką przekładu”, 12, s. 341–353.

- Sułkowska M., 2018, Frazeodydaktyka i frazeotranslacja jako nowe dyscypliny frazeologii stosowanej, „Applied Linguistics Papers”, 25(2), s. 169–181.
- Szerszunowicz J., 2008, Jednowyrazowe ekwiwalenty obcojęzycznych związków frazeologicznych (na materiale wybranych języków europejskich), „Białostockie Archiwum Językowe”, 8, s. 175–192.
- Szerszunowicz J., 2009, Quasi-ekwiwalenty związków frazeologicznych w teorii, frazeografii i translatoryce, „Białostockie Archiwum Językowe”, 9, s. 323–346.
- Xatara C. M., 2002, La traduction phraséologique, „Meta. Journal des traducteurs”, 47(3), s. 441–444.

Phraseology in translation, or some remarks about phraseotranslation

Summary

The range and scope of phraseology has been constantly increasing in contemporary world. Multi-word reproductive units constitute a major share of all utterances. Typically very idiosyncratic in a given language, phraseological units are a source of difficulty for interpreters faced with the necessity to relate them to those of a different language.

The aim of the paper is to signal the difficulties that appear when phraseology is translated. Specific characteristics of the translation of phraseological structures are introduced and so are the problems that a translator has to face. Selected phraseotranslations are presented and the process of phraseology translation is analyzed.

The paper introduces phraseotranslation as a new interdisciplinary scholarly discipline. Phraseotranslation is situated at the crossroads of phraseology, translation studies, contrastive studies and phraseodidactics. Recently, there has been a growing need for an efficient interlinguistic translation. Although the education of future translators of foreign languages develops more and more, the problem of phraseologization in translation is still very rarely addressed in academic research. An effective translation implies equivalent messages in two different linguistic codes, which becomes extremely difficult in the case of phraseology. Multiple-word structures entrenched in natural languages are therefore a major challenge in the process of translation and can be a prominent difficulty even for professional translators.

Keywords: phraseotranslation, phraseotranslating strategies, the process of translation in phraseology

